

Konu: Ruhsal İnsan
Yazı: 85

Benlik Kavramı

Doç. Dr. **Haluk Berkmen**

"Benlik" veya "ben" kavramı üzerinde hem psikologlar hem de filozoflar değişik fikirler yürütmüşlerdir. **Sigmund Freud** (1856 – 1939) psikolojisinde "ben" kavramının karşılığı "ego" sözüdür. Egosu güçlü olan bir kişi kendine aşırı önem verir ve yaşadığı her olayda kendini merkeze koyup önemser. Genelde "Kimsin?" sorusuna dış dünya değerleriyle yanıt verilir ve kimlik tanımı yapılırken evliyim, bekârim, tahsilim şudur, sahip olduğum mevki şudur, şeklinde açıklamalarda bulunulur. Yani, 'ben' derken, 'bana ait' demek istenir. Kişi benlikten söz ederken kendi özünden söz etmez; çünkü öz sahip olunan bir özellik değildir ve dış dünya kavramlarıyla tanımlanamaz. Öz, bütünsel tözün uzantısıdır; insanın kendiliğidir. Bu bakımdan 'Ben' veya 'Benlik' kavramı çeşitli şekillerde tanımlanmıştır.

Batı felsefesinde benlik iki yönüyle incelenmiştir. 1. Özne olarak benlik ve 2. Nesne olarak benlik. Özne olarak benlik aktiftir ve dış dünyada etkindir. Nesne olarak benlik ise pasiftir ve dış dünyadan etkilenir. Ama her iki yaklaşımda da fiziksel bir dış dünyanın var olduğu kabul edilerek "ben ve ben olmayan" ayırımı yapılır. Oysaki dış dünya bilincimizden bağımsız değildir. Bu konuyu Bilim bölümündeki **100** sayılı "**Süreksiz ve Bütünsel Gerçek**" başlıklı yazımda işledim (1).

Benlik bilgisine düşünce ile ulaşılabilceğini savunan düşünür René Descartes'tır. Bu yüzden "Düşünüyorum, öyleyse varım" demiştir. Ona göre içebakış ile ulaşılan ben bilgisi yanlış olamaz, zira ben bilgisinde özne ile nesne ayırımı yoktur. **René Descartes** (1596 – 1650) ve onun gibi düşünen batılı filozoflara göre ben ölümsüzdür ve değişmez. Yani benlikte değişim, dönüşüm olmaz; "ben" hep kendisiyle aynı kalır. Zira ruh ebedi ve ezelidir.

Öte yandan **David Hume** (1711 – 1776) için benlik hep kendisiyle aynı olan ve değişmeden kalan bir şey değildir. Hume için benlik bir algı demetidir ve algılarımızda değişiklik olduğu sürece benlikte de değişimler olur. **Immanuel Kant** (1724 – 1804) için ise, algılardan ve dış dünya bilgisinden oluşan "fenomenal" benliğimiz olduğu gibi, bir de hiç bilgi sahibi olmadığımız içsel bir benliğimiz de vardır. Bu öz benliğimize "numenal" benlik adını vermiştir. Sezgisel bilgi dış dünyanın tecrübi (ampirik) bilgisinden farklı olup, doğuştan içkin bir bilgidir. Kant'a göre uzam ve zaman sezgiseldir ve içkindir.

Şair ve bilge **Yunus Emre** (1238 – 1320) sezgisel olarak birlik ve beraberlik fikrine ulaştığını bir şiirinde şöyle ifade etmiştir:

Ben bende seyrederek iken, acep sırda erdim Ahi
Bir siz dahi sizde görün, Dostu bende gördüm Ahi.
Bende baktım bende gördüm, benim ile ben olanı

**Suretime can verenin, kim idüğün bildim Ahi.
Ben isteyip buldum onu, ol ben ise ya ben hani,
Seçemezem ondan beni, bir kez ol oldum Ahi.**

Bu görüşte benliğin Allah'ta yok oluşu, yani **Fenafillah** fikri vardır. Tasavvuf ehline göre benlik (nefs) yedi mertebeli veya yedi aşamalıdır. İnsan gelişip olgunlaştıkça bu mertebeleri aşar ve nihayetinde Yunus Emre'nin sözünü ettiği birlik (vahdet) bilincine ulaşır. Tasavvufa göre benliğin (nefsin) yedi aşaması şunlardır:

- 1. Nefs-i Emmare:** Emir veren ve emir alan benlik.
- 2. Nefs-i Levvame:** Kendini sorgulayan benlik.
- 3. Nefs-i Mülhime:** İlham boyutundaki benlik.
- 4. Nefs-i Mutmain:** Tatmin olmuş, beklentisiz benlik.
- 5. Nefs-i Raziye:** Rıza boyutundaki benik.
- 6. Nefs-i Marziye:** Allah'ın rızasına ulaşmış benlik.
- 7. Nefs-i Kâmile:** Kemale ermiş, saflaşmış benlik.

Her insan Nefs-i Emmare boyutunda doğar ve gayret gösterip gelişmezse aynı boyutta ölür. İkinci aşamaya geçebilmek için kendini sorgulaması gereklidir. Yani, karşıdakini suçlamak yerine, başına gelen olaylardan kendini de sorumlu tutmasını başarabilmelidir. Nefs-i Levvame boyutundaki "levm" sözü kendini sorgulamak, hatta tenkit etmek anlamındadır. Lev m sözüyle ilgili Melamilik kavramını **66** sayılı "**Melamilik Nedir?**" Başlıklı yazımda anlattım (2). Günümüzün modern insanı için ikinci boyut dahi ulaşılması çok güç olan ve pek az insanın başarabildiği bir aşamadır.

Kaynaklar

(1) <http://www.halukberkmen.net/pdf/412.pdf>

(2) <http://www.halukberkmen.net/pdf/305.pdf>